

De situationisten en hun kritiek op de spektakelmaatschappij

Midden jaren vijftig levert een aantal radicale kunstenaars, voortgekomen uit de Cobra-beweging en de Parijse Lettristen, scherpe kritiek op het fenomeen kunst in deze maatschappij. Door deze kunstenaars wordt een poging ondernomen de negatie van de kunst te formuleren. Om deze poging kracht bij te zetten besluiten zij een Internationale op te richten, de *Situationistische Internationale*.

In tegenstelling tot alle andere avant-garde bewegingen uit het verleden, zoals de futuristische, de dadaistische, de surrealistische, de lettristische en de Cobra-beweging etc., streeft zij niet naar vernieuwing van de kunst, maar wil zij haar opheffen ten einde ruimte te scheppen voor een revolutionaire politieke theorie, die de maatschappelijke verhoudingen in zijn algemeenheid bekritiseert. Volgens de situationisten is aan de tijd van de kunstzinnige produktie in het huidige maatschappelijke systeem een einde gekomen.

Aan de situatie van de succesvolle kommercieel aantrekkelijke avant-garde kunst moet een einde worden gemaakt omdat zowel de kunst als elke andere levensuiting wordt gevangen door het netwerk dat het spektakel over deze maatschappelijke orde heeft gespannen. Deze maatschappij, waar moderne verhoudingen heersen, wordt geleid door het spektakel en het is het spektakel dat het verschijnen en verdwijnen van de kunst bepaalt. Het is het spektakel dat het leven stuurt, het is spektakel, dat de mens dwingt tot passiviteit, tot niet-leven. In strikte zin is het spektakel een schouwspel, een circus, een show, waarbij sprake is van een eenrichtingsverkeer tussen acteur en toeschouwer.

In het "klassieke" spektakel is het publiek passief, konsumptief. Maar volgens de situationisten is de passiviteit, de isolatie van het individu, de vervreemding, de heersende consumptiedrang, de algehele ervaring geworden in de moderne verhoudingen, die niet meer worden gekenmerkt door een tekort (Marx), maar door een overvloed aan consumptiegoederen.

In de 15 jaar van hun bestaan (1957-1972) zijn de situationisten op zoek geweest naar de meest actuele kritiek, d.w.z. een kritiek, die de maatschappelijke veranderingen op de voet volgt. Na de breuk met de kunstenaars van de beweging, die in 1962 plaatsvindt, storten de overgebleven situationisten zich op hun project van het formuleren van een totaalkritiek. Centraal in hun analyse staat de overheersende invloed van het spektakel op het dagelijks leven.

Om het wezen van het spektakel bloot te leggen worden alle facetten van het dagelijks leven onderzocht, zoals: de tegenstelling tussen leven en overleven, tussen autonomie en totale overheersing; de rol van de waar in deze maatschappij; de overgang van een productiemaatschappij naar een consumptiemaatschappij; de dominante positie van de bewustzijnsindustrie, de reclame; de werking van de ideologie; het overheersend karakter van het visuele in deze maatschappij; het inperken van de mogelijkheden tot ontplooiing van alle zintuigen; het onderdrukken van de verbeeldingskracht; de manipulatie van het bewustzijn. In de loop van de jaren zestig krijgt de situationistische theorie een meer afgerond karakter. Zowel elementen uit de theorie van de radicale avant-

garde als die uit de radicale politieke filosofie worden tot één theorie samengevoegd. Zo stoelen hun inzichten op politiek terrein, in het bijzonder die van de frontman Guy Debord, op het gedachtegoed van A. Pannekoek, de jonge Lukàcs, de "Socialisme ou Barbariegroep" en die van de groep rondom het tijdschrift "Informations Correspondance Ouvrières".

Voorts beroepen zij zich op het denken van Henri Lefebvre. Zijn ideeën vormen een vruchtbare inspiratiebron voor veel jonge radicalen in de jaren veertig, vijftig en zestig. Het is de filosoof Lefebvre die beschouwingen uit de existentie-filosofie (met name Heidegger, in mindere mate Sartre) heeft verbonden met een radikale maatschappijkritiek (Hegel, de jonge Marx) en deze heeft samengevoegd tot de kritiek van het dagelijks leven. De situationisten radicaliseren de kritiek van het dagelijks leven, zij verbinden de kritiek van het dagelijks leven met de opheffing ervan.

Op het moment, mei 1968, dat de situationisten hun kritiek op de spektakelmaatschappij hebben afgerond barst in Frankrijk de grootste naoorlogse opstand los. Even licht het beeld op dat de opstand een groots revolutionair feest is. Maar de praktijk haalt al snel de theorie in. De beweging wordt zelf het slachtoffer van het spektakel. De cyclus die door het spektakel in het leven is geroepen lijkt voltooid. Het spektakel produceert beelden en voorstellingen, dwingt de mens tot passief gedrag, tot gecontroleerde handelingen en vult het bewustzijn in. In 1971 lopen de conflicten dusdanig hoog op dat de beweging zichzelf opheft. Een tijdvak is ten einde.

Een tijdperk dat is begonnen met de opheffing van de kunst en uiteindelijk, aan het eind van de jaren zestig, heeft geleid tot een totaalkritiek op de maatschappij. In hun speurtocht naar deze totaalkritiek hebben de situationisten veel materiaal aangedragen, materiaal waaruit veel Franse filosofen na de opheffing van de beweging putten. Na 1972 barst namelijk in Frankrijk de discours over het verlangen, het teken, het feest, het spektakel etc., los. De filosofen en sociologen, zoals G. Deleuze, F. Guattari, J.F. Lyotard, J. Baudrillard putten veelvuldig uit het werk van de situationisten.

In de Franse radikale filosofie van na de Tweede Wereldoorlog nemen de opvattingen van de situationisten een bijzondere plaats in. Door de situationisten worden onder invloed van de ideeën van de filosoof Lefebvre, het marxistisch gedachtegoed verwerkt en van een ondogmatische invulling voorzien. En het is deze kritiek vermengd met een aantal ideeën van de artistieke avant-garde die de bouwstenen vormen voor hun totaalkritiek op de maatschappij die wordt gestuurd door het spektakel. Maar met het spektakel introduceren de situationisten tevens een fenomeen dat zo omvattend is geworden, dat de negatie van de huidige spectaculaire maatschappij niet meer kan worden geformuleerd. In Frankrijk loopt de weg van het existentialistisch ingekleurd marxisme (Lefebvre, Sartre) naar dit axioma van de zgn. postmoderne filosofie (Baudrillard, Lyotard) dan ook via de situationisten.

René Sanders